

Przedstawienie geografii Japonii w *Historia da Igreja do Japão* João Rodriguesa (1561/1562–1633)

Michał Tarnecki – Uniwersytet Szczeciński

Początek historii chrześcijaństwa w Japonii często datuje się na 1549 rok, kiedy na bardzo mało jeszcze znanych Europejczykom wyspach pojawił się hiszpański misjonarz Franciszek Ksawery¹. Podczas działań chrystianizacyjnych do kraju przybyło wielu jezuitów. Jednym z nich był Portugalczyk João Rodrigues, który do Japonii przybył w roku 1577. Dzięki swoim nadzwyczajnym umiejętnościom językowym zyskał on przydomek *Tsuji*, czyli „Tłumacz”². Był on twórcą jednego z pierwszych³ podręczników gramatyki języka japońskiego, zwanego *Arte da lingoa de Iapam*, mającego na celu przygotowanie przyszłych misjonarzy jezuitów do nawracania Japończyków przy użyciu ich ojczystego języka⁴. Był też autorem jednego z najważniejszych i najbogatszych źródeł do badania Japonii XVI i XVII wieku, jakim jest powstała w latach dwudziestych XVII wieku *Historia da Igreja do Japão* (*Historia Kościoła japońskiego*)⁵. Wbrew tytułowi poświęcono w niej stosunkowo mało miejsca działalności i historii Kościoła w Japonii, skupiając się głównie na opisach geograficznych tego kraju, jego hi-

1 C.R. Boxer, *The Christian Century in Japan 1549–1650*, Berkeley – Los Angeles – London 1951, s. 36–38, 41–42.; G. Sansom, *A History of Japan 1334–1615*, Stanford 1961, s. 291–292.

2 H. Cieslik, *Father Joao Rodriguez (1561–1632): „The Interpreter”*, s. 1–3, <http://pweb.cc.sophia.ac.jp/britto/xavier/cieslik/ciejmjo7.pdf>.

3 Tradycyjnie uznaje się go za twórcę pierwszej gramatyki języka japońskiego, jednak istnieją poszlaki wskazujące na istnienie wcześniejszych, niezachowanych do dzisiejszych czasów tego rodzaju pozycji. Por. O. Zwartjes, *Portuguese Missionary Grammars in Asia, Africa and Brazil, 1550–1800*, Amsterdam–Philadelphia 2011, s. 98–99.

4 Tamże, s. 97.

5 Tamże, s. 96–97; M. Cooper, *João Rodrigues's Account of Sixteenth-Century Japan*, London 2001, s. xxv–xxvii.

storii oraz przybliżając japońską kulturę⁶. Niestety do dzisiejszych czasów zachowała się jedynie kopia z lat czterdziestych XVIII wieku przechowywana w bibliotece pałacu Ajuda w Lizbonie. Zawiera ona tylko dwie księgi oryginalnego, obszerniejszego tekstu⁷. Kopia ta została odkryta „na nowo” i przetłumaczona na język angielski przez Michaela Coopera w 2001 roku.

Na samym początku João pisze o kilku rodzajach podziałów Azji na różne części. Przywołuje on Abrahama Orteliusa, który w *Theatrum Orbis Terrarum* stosuje system pięcioczęściowy, oraz Giovanniego Antonio Maginiego – ten z kolei dzieli kontynent na siedem części w swojej *Geographii*. Sam Rodrigues uważa, że najlepszy sposób podziału tego kontynentu to system dziewięcioczęściowy. Powołuje się tutaj na swojego rodaka, Portugalczyka João de Barros⁸. Ustalenia te są cenną wskazówką przy próbie określenia, z jakich źródeł korzystał João Rodrigues przy tworzeniu *Historia da Igreja do Japão*. Będzie można to także zaobserwować w innych fragmentach, zwłaszcza przy nazwach geograficznych podawanych przez jezuitę, niebędących endonimami japońskimi. Części, na jakie dzieli Azję, to:

1. Imperium Moskiewskie.
2. Imperium Tureckie.
3. Imperium Perskie lub Sofiańskie.
4. Indie Gangesu.
5. Indie spoza Gangesu.
6. Scytia azjatycka lub Tartaria.
7. Imperium Chińskie.
8. Różne, istotne wyspy na Oceanie Indyjskim i Morzu Orientalnym, z wykluczeniem Wysp Japońskich.
9. Wyspy Japońskie⁹.

Wyspy Japońskie opisuje on jako najbardziej wysuniętą na wschód część Azji. Rodrigues stwierdza też, że wyspy te są mało jeszcze poznane, co spowodowane jest ich odległością od Europy. Michael Cooper zauważa jednak, że jest to co najmniej nieadekwatne określenie. Zwraca uwagę na liczbę napisanych przez Europejczyków różnych tekstów poświęconych

---

6 O. Zwarjes, dz. cyt., s. 96–97.

7 Tamże, s. 96; M. Cooper, dz. cyt., s. xxviii–xxxii.

8 Tamże, s. 14.

9 Tamże, s. 14–15.

Japonii do 1633 roku (czyli śmierci Rodriguesa)¹⁰. Rodrigues określa położenie Japonii na wschód od chińskich prowincji Nanjing, Zhejiang oraz Fujian, oraz na zachód od Nowej Hiszpanii (nazwa hiszpańskich kolonii w Amerykach)¹¹. Dokładne koordynaty, pomiędzy którymi rozciągają się Wyspy Japońskie, to – według misjonarza – od 42 i pół stopnia na północ, licząc od Tsugaru, do 30 i jednej trzeciej stopnia na południe, gdzie znajduje się Bono Misaki. Autor przyznaje, że w wyliczeniach tych pomija niewielkie wysepki leżące na południe od Satsumy¹². Przyglądając się jednak uważniej tym, jakby nie patrzeć, dokładnym koordynatom, można zauważyć pewne nieścisłości. Szczególnie widoczne jest to w przypadku Bono Misaki, które znajduje się 31 stopni i 13 minut na północ. Można z tego wywnioskować, że Rodriguesowi chodziło o Sata Misaki leżące na równoleżniku 30 stopni i 59 minut na północ. Przylądek ten to najbardziej wysunięta na południe część wyspy Kiusiu, o której pisze właśnie Rodrigues.

Dzięki nadzwyczajnej znajomości języka japońskiego i chińskiego João Rodriguesa możemy poznać różne nazwy własne samej Japonii, a także ewolucję, jaką przechodziły. Jako pierwsze podaje Akitsu-shima lub Toyo-akitsu-shima¹³. Są to nazwy, które miały być w użyciu za czasów legendarnego pierwszego cesarza Jimmu Tennō¹⁴. Według legend władca miał być prawnukiem protoplasty Japończyków i wnuka bogini Amaterasu, Ninigiego¹⁵. Warte wyróżnienia jest także późniejsze określenie Ōyashima-nokuni (w skrócie Yashima), oznaczające dosłownie „Osiem Wielkich Wysp”¹⁶. Nazwa pochodzi od najważniejszych wysp Japonii:

---

10 Tamże, s. 41.

11 Tamże, s. 42.

12 Tamże, s. 43.

13 Akitsu-shima można przetłumaczyć na „Region Zbiorów” lub „Ziemia Ważek”. Por. M. Cooper, dz. cyt., s. 44.

14 Tamże, s. 43.

15 Zarówno panowanie, jak i samo istnienie Jimmu jest niepotwierdzone historycznie, legenda o nim pojawia się np. w japońskiej kronice „Nihongi”, której znajomością może pochwalić się João Rodrigues. W polskiej literaturze przedmiotu postać została opisana m.in. przez Jolantę Tubielewicz, zob. J. Tubielewicz, *Mitologia Japonii*, Warszawa 1986.

16 M. Cooper, dz. cyt., s. 44.

1. Honsiu – (Rodrigues podaje, że zawierała w sobie 49 „królestw”¹⁷).
2. Kiusiu – (9 „królestw”).
3. Sikoku – (4 „królestwa”).
4. Iki (1 „królestwo”).
5. Cuszima (1 „królestwo”).
6. Oki (1 „królestwo”).
7. Sado (1 „królestwo”).
8. Awaji (1 „królestwo”)¹⁸.

Etymologia nazwy Kiusiu (九州, „dziewięć prowincji”) oraz Sikoku (四国, „cztery prowincje”) bezpośrednio wskazuje na przywiązanie Japończyków do tegoż systemu podziału administracyjnego.

Jako współczesną mu nazwę własną Japonii Rodrigues podaje Nihon lub Nippon¹⁹, która miała powstać jako swoista odpowiedź samych Japończyków na uwłaczającą im nazwę w języku chińskim – Wanuguo („Królestwo Sług”)²⁰. Nazwa „Japonia” wzięła się z chińskiej wymowy Nippon, która w języku chińskim brzmi „Riben”. To słowo z kolei w prowincjach Fujian i Guangdong miało przejść kolejną transformację w „Yatbun”, co ostatecznie zostało przekręcone przez Portugalczyków w „Japão”²¹. Jako wcześniejsze, europejskie określenia na Wyspy Japońskie João Rodrigues wymienia „Wyspy Rozbójników” (co pochodziło od wielkiej skali piractwa na Morzu Wschodniochińskim) oraz „Wyspę Srebra”²². Mapa Abrahama Orteliusa z 1589 roku, zwana *Maris Pacifici*, zawiera dużą wyspę na północ od Japonii (najprawdopodobniej jest to wyspa Hokkaido, która w tamtych czasach nie była częścią Japonii i zamieszkiwana była przez Ajnów, lub wyspa Sado o znacznie przesadzonych rozmiarach) podpisaną „Isla de Plata”, czyli „Wyspa Srebra” właśnie. Co ciekawe, w czasach powstawania *Historia da Igreja do Japão* wyspa Hokkaido była przez Europejczyków nazywana

¹⁷ Przez „królestwa” Rodrigues rozumie historyczne prowincje, na jakie podzielona była Japonia.

¹⁸ M. Cooper, dz. cyt., s. 44.

¹⁹ Dosłownie „Początek/Źródło Słońca”. Określenie (nadal współcześnie powszechnie używane) „Kraj Wschodzącego Słońca” jest wynikiem bardziej poetyckiego tłumaczenia i bezpośrednio pochodzi właśnie od określenia Nippon.

²⁰ M. Cooper, dz. cyt., s. 44–45.

²¹ Tamże, s. 45.

²² Tamże, s. 45–46.

Yezo lub też Ezo, czyli tak samo jak przez samych Japończyków. Przykładowo, na mapie Azji João Teixeira Albernaza oraz Jeronimo de Attayde z 1630 roku w miejscu „Isla de Plata” znajduje się właśnie „Yezo”. Na wschód od Japonii znajdują się tam także wspomniane „Wyspy Rozbójników”. Można w związku z tym podejrzewać, że źródła kartograficzne João Rodriguesa pochodziły jeszcze z XVI wieku. Nazwę Ezo Rodrigues podaje w dalszej części książki, co potwierdza, że sam takie określenie także stosował²³.

Rodrigues opisuje także szczegółowe położenie i rozmiary różnych wysp. Honsiu przedstawia tak:

Pierwsza wyspa jest największa z trzech głównych. Poprzez swój rozmiar może być właściwie zwana Japonią lub Ten'enshi²⁴, a także przez to, że pośrodku niej, jako środek królestwa, znajduje się dwór Miyako²⁵, prawdziwego i ichniejszego króla i pana Japonii. Jej właściwą nazwą jest Tsukushi, lecz jest ona rzadko używana. Jej długość zaczyna się od zachodu na długości geograficznej stu pięćdziesięciu pięciu stopni w najbardziej zachodnim miejscu królestwa Nagato i następnie rozciąga się na wschód wzdłuż trzydziestego piątego równoleżnika, kończąc na wschodnich wybrzeżach królestwa Hitachi na długości geograficznej stu sześćdziesięciu ośmiu stopni. Jej szerokość geograficzna zaczyna się od południa na dwudziestu dwóch i pół stopnia na północ na Kumano, najbardziej wysuniętym na południe punkcie w królestwie Kino, w państwie Kinokuni. Kończy się w królestwie Ōshū, najbardziej północnej części państwa Tsugaru, na czterdziestu dwóch i pół stopnia na północ, na Przylądku Tappizaki, naprzeciwko wyspy Ezo. Wyspa jest imponujących rozmiarów, mając trzynaście stopni długości geograficznej i dziesięć stopni szerokości geograficznej²⁶ [tłum. własne].

Pierwsze, co rzuca się w oczy, to oczywisty błąd Rodriguesa przy wyznaczaniu koordynatów. Kumano opisane jest np. jako znajdujące się na dwudziestu dwóch i pół stopnia na północ, co skutkowałoby szerokością geograficzną wyspy wynoszącą dwadzieścia stopni. Poprawne dane to trzydzieści dwa i pół stopnia na północ²⁷. Błąd takiego typu wynika raczej

---

23 Tamże, s. 75.

24 Nie wiadomo do końca, co u Rodriguesa oznacza tajemnicze Ten'enshi. Tłumaczenie sugerujące, że jest to błędnie zapisana nazwa Tsukushi, nie jest przekonujące. Por. M. Cooper, dz. cyt., s. 68.

25 Kioto.

26 M. Cooper, dz. cyt., s. 68.

27 Tamże.

ze zwykłej pomyłki przy zapisie niż nieprawdziwych informacji kartograficznych, jakimi mógł posiłkować się Rodrigues.

Historia da Igreja do Japão mogła być wykorzystana przez późniejszych kartografów jako źródło do stworzenia map regionu, takich jak np. *Iaponiae Nova Descriptio* Jana Janssoniusa z 1636 roku. Wskazuje na to pojawiające się na niej „Ilhas dos Ladrones” („Wyspy Rozbójników”). U Holendra wyspy te umiejscowione są na południe od Półwyspu Koreańskiego (przedstawionego na mapie jako wyspy). Podpis południowej części Półwyspu – „Punta dos Ladronas” („Cypel Rozbójników”) – sugeruje, że Janssonius mógł próbować zidentyfikować „Ilhas dos Ladrones” pojawiające się u Rodriguesa jako właśnie Koreę. Holender także na swojej mapie używa określenia „Meaco” na miasto Kioto, co jest nazwą pojawiającą się często u portugalskiego jezuitę (przykładowo w przytoczonym fragmencie poświęconym ustaleniom rozmiarów Japonii)²⁸. Także na mapie *Iaponia Regnum* Johanna Blau’a z 1655 roku stolica Japonii podpisana jest jako „Miaco”. Zaznaczone są także kopalnie srebra na wyspie Sado, ówczesnie jedne z największych i najważniejszych na całym świecie²⁹. To one mogły być źródłem pochodzenia nazwy „Isla de Plata”, pojawiającej się już w *Maris Pacifici*. Pomimo że początek największej eksploatacji złóż na wyspie datuje się na rok 1601 (czyli 12 lat przed powstaniem mapy Orteliusa), wydobywanie kruszcu na mniejszą skalę odbywało się na Sado od wieków. W czasach powstawania dzieła Rodriguesa kopalnie te zaopatrywały w złoto i srebro kraje ze wszystkich zakątków świata, w tym Europę³⁰.

Historia da Igreja do Japão João Rodriguesa to pozycja szczególna z perspektywy badań nad XVI-wieczną Japonią, jej kulturą oraz wczesną historią Kościoła w tym kraju. Należy jednak pamiętać, że była pisana z myślą o XVII-wiecznych Europejczykach, w związku z czym zawiera mnóstwo informacji praktycznych. Takimi są przede wszystkim dane kartograficzne, jakie Rodrigues w niej podaje. Ich analiza pozwala na poznanie, do jakich źródeł mógł mieć dostęp XVII-wieczny jezuita przebywający w chińskim

---

28 Tamże.

29 *The Sado Complex of Heritage Mines*.

30 Tamże.

Makau. Umożliwia także ustalenie poziomu wiedzy geograficznej o Japonii, jaką dysponowali ówcześni Europejczycy, z Portugalczykami na czele.

Michał Tarnecki

Student historii Uniwersytetu Szczecińskiego. Od zawsze zainteresowany historią Dalekiego Wschodu, szczególnie XVI i XVII wieku, oraz wpływem Europejczyków na ten region.

e-mail: michaltarnecki@gmail.com

